

taságtól.” — írja Sarah a naplójában. Graham Greene-nek e regénye kivételes erővel álközösségként leplezi le a polgári barátságot és házasságot, s eközben azt is kideríti, hogy valójában egyik hőse sem birtokol semmit, mivel magányának pusztaságában él.

VAJDA Gábor

S Z Í N H Á Z

AZ URAK SZÍNÉSZEK?

A borzasztó torony. Képek a magyar vándorszínészet világából. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979

— Ebben a gyűjteményben — írja Nádas Péter *A borzasztó torony* című színháztörténeti antológia előszavában — színészek emlékirataiból és leveleiből kapunk válogatást. Vándorszínészek írnak.

Az emlékezések nyomán felvehető a kor színházi leltára.

A leltár megmutatja a hiányokat.

Ők azonban egyáltalán nem voltak abban a helyzetben, hogy e hiányokkal foglalkozzanak. Éltek, s tették a dolgukat. Egy még borzasztóbb hiányt kellett pótolniuk: a színház hiányát.

És épp azok szólalnak meg ebben az egyszerre tanulságos és olvasmányos gyűjteményben, akik színházat csináltak. Majdhogynem a semmiből. Bátorságból, elszántságból, s nem kevesebb színészi magamutogatási kedvből. Azok szólalnak meg a Magyar tallózó sorozatban megjelent kötetben, akik száz-százötven évvel ezelőtt egyazon napon, sőt egyazon órán belül éltek meg a dicsőség és a megaláztatás pillanatait. Amikor nem önmaguk voltak, hanem királyok, hercegek, vitézek, epekedő szerelmes lányok vagy gonosz asszonyok, vagyis, amikor szerepet játszottak, Pesten vagy Dunapatajon, Miskolcon vagy Szabadkán, akkor ünnepelték és csodálták őket. Amikor viszont, télen nyáriasan vékony ruhában, gyalogosan vándorolva, nemegyszer éhezve mentek, utaztak egyik helységről a másikba, szállásért, játszási lehetőségekért esedeztek, akkor csak megvetett komédiások voltak.

Egykori feljegyzéseik, naplói, leveleik, éppen ennek a kettős fogadtatásnak a szellemében, a közelmúltig inkább érdekességnek számítottak, semmint a színháztörténet múltat rekonstruálni próbáló és tudó forrásának. Pedig források. Az újszerű aspektusokat követő, érvényesítő színházi történetírás nélkülözhetetlen dokumentumai. Annak az esztétikai és történeti-leíró módszernek elementumai ezek a megéltség emlékkockáin és a bizonytalankodó múltidézésen botladozó memoár-részletek, amely

rekonstrukciós alapegységként — a drámatörténettől eltérően — a drámaszövegek helyett a színházi előadásokat vagy az előadások láncszerű sorozatát használja fel. S ennek megfelelően kapnak az eddigienél jelentősebb szerepet az egykori aktorok, szép hangú primadonnák, szigorú és jószágos apaszínészek meg zsémbes komikusok előadás-emlékei. Fontos részeivé válnak ezek a szubjektív jellegű és természetű emiékklapok annak a kutatásnak, amely a színjátéktípusok leírásával próbálja megidézni a színészet múltját, amely számára kimondhatatlanul értékes adatot jelenthet egy-egy elejtett megjegyzés az egykori játékalkalmakról, a játék lebonyolításáról és helyéről, a játék keretéről, a játékosokról, a játék módjáról és eszközeiről, a közönség összetételéről és válaszadásáról. Mindarról, ami a színháztörténet tudományos kutatásának a teljes képt megidéző, felelevenítő tényezője, alkotóeleme. Amiből, ha főnixként nem is egy-egy előadás születhet újjá, de amelyek összességéből egy-egy színjátszó korszak színházi konvenció-rendszerét sikerülhet rekonstruálni.

A Kerényi Ferenc válogatta, szerkesztette és jegyzetelte gyűjtemény, *A borzasztó torony*, a vándorszínészet mintegy hat évtizednyi korát idézve gyűjtötte össze a néhány korszak színházi gesztusrendszerét is jelző színészi emlékeket. A vándorszínészet kora az első társulattal, a Kelemen László-féle truppal veszi kezdetét, és szigorúan véve a Pesti Magyar Színház, illetve az ebből kinövő Nemzeti Színház megalakulásáig terjed, de tulajdonképpen az egész múlt században ismert és fontos instrukciója a színjátszásnak. Hőskora a második pesti társulat vándorlásainak kezdetétől a múlt század harmadik évtizedének végéig tart, mintegy jó húszévnnyit ölel fel. Ez a periódus a magyar színjátszás történetében a túlélés szükségszerűségének az ideje. A legmostohább körülményekkel való dacolás évtizedei, a lehetetlen játékkörülmények természetesként való elfogadása, a nincstelenségnek mint életformának a vállalása, a kellékek és új hazai művek nem létének kényszerű tudomásul vétele — a színészet későbbi felvirágzása érdekében. Ezekről a színészi — művészi nem mernék egyértelműen írni — és emberi momentumokról tanúskodnak Balog István, Déryné, Szuper Károly, Szilágyi Pál, Benke József — az úgynevezett úttörő színészek — és későbbi kortársaik, Szigeti József, Molnár György, az emlékező írók, Petőfi, Katona, Arany, napló- és levélrészletei, a kiválasztott színdarabtöredékek — Katona vígjátékából, A rózsából, a Schröder által átdolgozott és ebből Kazinczy által fordított Hamletből, Gaál A peleskei nótáriusából —, melyek ízlés- és közönségtörténeti dokumentumok is lehetnek, és a színészekre emlékező íróktól, Jókaitól, Vajdától, Fáytól, Szigligetitől, Gyulaitól idézett portrérészleteket.

Az antológia látható szerkesztési koncepcióiról tanúskodik. Kerényi Ferenc a lehetőségek szerinti komplex bemutatásra, múltidézésre törekszik. A színésszé válás, a színészetet pálya- és hivatásként választó részletekkel indítja a gyűjteményt, a színjátszás elfogadtatásának nehézségei-

vel folytatja, ami után mintegy nyomatékul idézve meg a színészetet is próbát tevő írók emlékeit, következnek a vándorlás körülményeiről árulkodó részletek, majd a játékhelyeket megidéző töredékek, s végezve néhány szerepleírással és közönségtablóval. Az éppannyira a bőséges anyag dicsérete, mint a válogatással szembeni csekély kifogás érve lehet, hogy még néhány hasonló értékű válogatás elképzelhető a magyar színházi memoáriradalomból. Akárcsak annak a felemlítése, hogy mintha az olvasmányosság elve ezúttal minden más elvet megelőzően vezette volna a válogatót. Vonatkozik ez elsősorban a színészportrék fejezetére, ahol szinte több az olvasmányos részlet, az érdekes sztori, mint szerepeket, alakításokat leíró bemutatás, holott ezek sem mondhatók kevésbé érdekesnek, még a nagyközönség számára sem.

Ettől a valóban csekély kifogástól függetlenül *A borzasztó torony* van annyira érdekes, hogy a magyar színháztörténet felé irányíthassa a színház iránt érdeklődők figyelmét, s hogy jelezze: a színészi memoáriradalom olvasmányának is érdekes, de több is ennél — a színháztörténet tudományos kelléktárának sok haszonnal forgatható lapjai ezek. Nem véletlenül merül fel a gondolat, hogy érdemes és szükséges lenne folytatni a vállalkozást. A kedvcsináló antológia után kiadni — a kutatók számára is meglehetősen hozzáférhetetlen — naplókat, emlékiratokat.

GEROLD László

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T

AMERIKAI KULTÚRA — AMERIKAI MŰVÉSZET

A hetvenes évek amerikai — pontosabban USA-beli — művészetét és művelődési életét bemutatni hivatott *America Now* című válogatást Belgrádban indították európai körútjára a szerzők. A Woods & Ramirez tervehivatal által konstruált geodéziai kupola látszatra szűkös belterében egy meglehetősen széles fesztávú szemléltető anyagot helyeztek el, ami eleve kizárta az olyan hatalmas reprezentatív alkotásokat, amilyenek például a New York-i iskola monumentális vásznai. Az amerikai művészet nagy nevei ezúttal azonban nemcsak a szűkös kiállítói lehetőségek miatt maradtak ki a válogatásból. Úgy tűnik, hogy a szervezést végző The New Museum szakemberei mintha megelégtéltek volna az amerikai művészeti börze rangelsőinek egyeduralmát, hiszen a Marcia Tucker vezetésével összeverbuvált és itt kiállító alkotók és szerzők többsége a mai napig sem tart igényt a művészi minősítésre és alkotásainak művészeti kategorizálására. A *me decade*-nek (én-évtizednek) is nevezett időszak